De hulpverlening door de Oeconomische Tak na de watersnood van 1784

A.M.A.J. Driessen

Begin 1995 ontsnapte het rivierengebied van Midden-Nederland ternauwernood aan een overstromingsramp toen de rivieren extreem hoge waterstanden bereikten en op enige plaatsen de dijken dreigden te bezwijken. Bovendien kreeg Limburg de tweede achtereenvolgende winter te kampen met wateroverlast. Door deze rampen werd Nederland onverhoeds geconfronteerd met een vergeten aspect van zijn geschiedenis: rivieroverstromingen. Vooral in de periode 1750-1820 deden zich in het rivierengebied veelvuldig watersnoden voor. Vijf van deze rampen in het gebied tussen de Waal en de Maas werden door de auteur beschreven in haar dissertatie.[1] In dit artikel zal in aanvulling op dat onderzoek nader worden ingegaan op de hulpverlening door de Oeconomische Tak, een landelijke economische vereniging, na de watersnood van 1784. Deze overstroming, een van de grootste in het rivierengebied, maakte op de tijdgenoten diepe indruk. De erna georganiseerde hulpactie was eveneens uitzonderlijk, zowel door de ongekend grote omvang als door de ook naar huidige maatstaven zeer professionele aanpak.

1. Ontstaan van de ramp

Zoals bij de meeste overstromingsrampen van die tijd werden ook in 1784 de dijkbreuken veroorzaakt door ijsgang op de rivieren. De winter van 1783-1784 was streng en hield lang aan. In december viel de vorst in en begin januari vroren de rivieren dicht. Ze bleven dicht totdat op 21 februari plotseling en krachtig de dooi inzette. Deze ging gepaard met een scherpe temperatuurstijging en met veel regenval, zowel in de bovenloop van de Rijn op Duits grondgebied als in de bovenloop van de Maas in de Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk. Het ijs smolt gedeeltelijk en de resten kwamen snel in beweging, niet alleen op de rivieren, maar ook in het Duitse middelgebergte. Al dat smelt- en regenwater moest door de rivieren samen met het op drift geslagen ijs worden afgevoerd. Stroomafwaarts echter zaten de rivieren nog steeds dicht en blokkeerden ze zo de afstroming van deze enorme massa's water en ijs. De waterstanden liepen daardoor snel zeer hoog op. De gevolgen voor de benedenwaarts gelegen landstreken waren rampzalig. Het water werd hier hoog tegen de omringende dijken opgestuwd. Er ontstond van oost naar west een kettingreactie van dijkbreuken.

De eerste doorbraken vielen op 29 februari langs de Rijn. Die langs de noordoever leidden tot dijkbreuken en overstromingen in het stroomgebied van de IJssel. De doorbraken aan de zuidkant, waaronder een zeer zware even boven Millingen aan de Rijn, hadden fatale gevolgen voor het gebied tussen Rijn en Maas. Door het grote verval tussen Millingen, dat op een 16 tot 17 meter boven NAP gelegen oeverwal ligt, en het slechts 10 tot 12 meter boven NAP gelegen achterland[2] stroomden het binnenkomende water en ijs met grote snelheid de Ooijpolder in. Daardoor kwamen de Ooijse dijken zozeer onder druk te staan dat ze van binnenuit op tenminste zeven plaatsen bezweken. De Waal kon het via de Ooijpolder toegevoerde water niet verwerken. Langs beide oevers braken de dijken door. Heel het gebied tot Gorkum werd overstroomd. Vooral de laaggelegen delen liepen diep onder water. Aan de Diefdijk, die niet doorbrak, stond het water liefst 22 voet (6,60 m) hoog.[3]

1 A.M.A.J. Driessen, *Watersnood tussen Maas en Waal. Overstromingsrampen in het rivierengebied tussen 1780 en 1810* (Zutphen 1994).

2 *Grote Provincie Atlas*, Gelderland/Betuwe, schaal 1:25.000 (Groningen 1991), 57-58.

3 C. R.T. Krayenhoff, *Verzameling van hydrographische en topographische waarnemingen in Holland* (Amsterdam 1813), 4-9;]. Buisman, *Bar en boos. Zeven eeuwen winterweer in de Lage Landen* (Baarn 1984), 172-175; *Naauwkeurige beschryving der overstroomingen, benevens derzelver treurige gevolgen zo buiten als binnen deze republiek in den jare 1784 voorgevallen* (Leyden - Amsterdam 1785), passim; *Rekening en verantwoording der liefdegiften, ingezameld ten behoeve der noodlijdenden door de overstroomingen van 's Lands rivieren de Waal en de IJssel in Gelderland en Overijssel in het jaar 1784* (z.p. z.j.), ii-iv en 183-190.

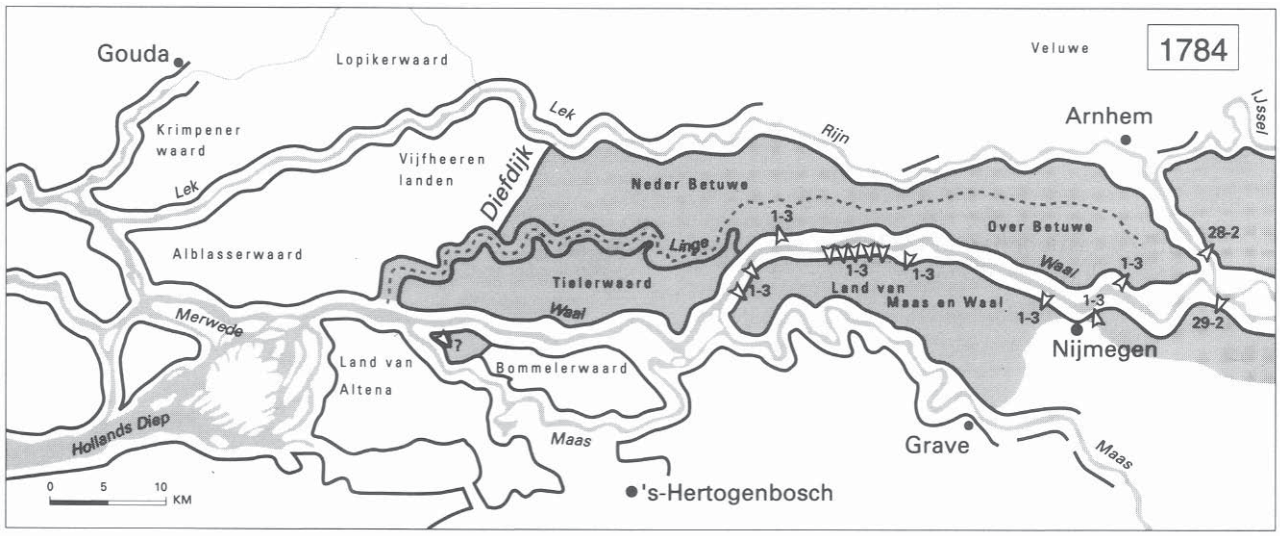

Afb. 1. De dijkbreuken en overstroomde delen van het Nederlandse rivierengebied in 1784. Bron: Driessen, *Watersnood tussen Maas en Waal*, **132.**

In de getroffen landstreken woonden ruim 60.000 mensen.[4] Hun schrik en de ontzetting waren groot. Ze moesten veelal in het nachtelijke duister en de kou met hun vee en wat ze verder nog aan bezittingen konden nemen, ijlings de wijk nemen voor het snel opdringende water en ijs. Ze vluchtten naar de dichtstbijzijnde dijken, kerken of andere hoge plaatsen of naar de zolders of daken van hun huizen. Vooral in en om Millingen, waar het water zo onverhoeds en snel kwam, was de situatie kritiek. Sommigen konden nog op het nippertje in hun huis naar boven vluchten met achterlating van have en goed. Veel vee kwam om. In Beesd, meer naar het westen, zochten de meeste inwoners inderhaast hun toevlucht in het raadhuis. Tiel liet de stadspoorten dag en nacht open voor vluchtenden. De stad zat spoedig vol met vluchtelingen. Door haar hoge ligging werd Tiel ook bij deze overstromingsramp een toevluchtsoord voor de getroffenen uit de lager gelegen plaatsen in de omgeving. Terecht zou na de evacuatie van 1995 hierop gewezen en deze ontruiming onnodig genoemd worden.[5] Opmerkelijk is dat er bij de ramp van 1784 relatief weinig doden vielen. Het scheelde dat men in het westelijke deel van het rivierengebied enig respijt had, zij het minder dan verwacht, voordat daar het overstromingswater kwam. De meeste slachtoffers vielen op Duits grondgebied, waar de eerste doorbraken ontstonden, en later in Nijmegen, waar acht van de negen opvarenden van een reddingsboot verdronken.[6]

Meteen na de ramp kwamen reddingswerk en hulpverlening op gang. De helpers waren meestal mensen uit de omgeving, geen overheidsfunctionarissen. Op de plaatsen waar de doorbraken waren gevallen, was echter de instroming van het water en ijs aanvankelijk zo krachtig dat hierdoor geen hulpverlening mogelijk was. Zodra de toestand het toeliet, kwam het reddingswerk alsnog op gang. Voor sommige bewoners in het Rijk van Nijmegen en het Land van Maas en Waal was dit nog maar net op tijd. Hun huizen waren intussen zo diep onder water gelopen dat een gat in het dak gemaakt moest worden om hen en hun vee in veiligheid te brengen.[7] In het lager gelegen westen was de nood zeker zo groot. Bij Maurik in de Neder-Betuwe werden twee mannen uit twee knotwilgen gered nadat ze daarin uren gezeten hadden. Iemand uit Meteren in de Tielerwaard schreef dat, toen hij naar zijn boerderij ging om zijn vee te redden, dit al tot aan de buik in het water stond, hoewel hij de vloer van de stallen wel 4 voet (1,20 m) had laten ophogen met hout en stro. Terstond ging hij met zijn knecht aan de slag om te voorkomen dat het ophoogsel zou wegdrijven en het vee zou wegzakken, voordat meer hulp kwam. Ondertussen moesten ze het hulpgeroep en gekerm vanuit nabijgelegen huizen aanhoren. Dit was vreselijk. Het duurde drie dagen voordat de hulp kwam, bestaande uit drie mannen met een schuit. Het lichtere jongvee en de varkens werden met vereende krachten de boot in getild. De paarden en de koeien moesten achter de schuit aan naar een hogere plaats zwemmen, vermoedelijk naar de dichtstbijzijnde dijk of een van de kerkhoven, die meestal ook hoog lagen. Het meeste geredde vee immers werd daarheen gedreven. Sommige plaatsen leken wel veemarkten door de vele dieren die er opeengepakt stonden.[8]

4 Zie tabel 1 van dit artikel.
5 Huub van Heiningen en Gerard van de Ven, 'De evacuatie van Tiel was niet nodig', in: *NRC-Handelsblad*, 7 februari 1995.
6 *Naauwkeurige beschryving*, passim; *Rekening en verantwoording*, iv-v en 185-186.
7 *Naauwkeurige beschryving*, 130-131 en 152-153; *'s-Gravenhaagse Courant*, 8 maart 1784.
8 *Naauwkeurige beschryving*, 149-154.

2. De Oeconomische Tak

De Oeconomische Tak, die een belangrijke rol zou gaan spelen bij de hulpverlening na deze overstromingsramp, bestond in 1784 krap zeven jaar. De vereniging was een onderdeel van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in Haarlem. Ze was door haar in 1777 opgericht met het oogmerk om de algemene welvaart in de Republiek te verhogen. Alom heerste het gevoel dat er sprake was van stilstand, achteruitgang en toenemende armoede. Het was de bedoeling dat de Oeconomische Tak door middel van het uitschrijven van prijsvragen en de toekenning van premies de economische, en wel in het bijzonder de industriële bedrijvigheid in de Republiek zou gaan bevorderen. Dit initiatief sloeg overal aan. In tal van steden werden door aanzienlijke burgers afdelingen of departementen opgericht. In korte tijd waren er 3000 leden in 55 plaatsen. In september 1778 vond in Haarlem de eerste algemene vergadering plaats. Door de directeuren van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen werd een hoofddirectie benoemd. Ook kreeg de nieuwe vereniging eigen statuten. De coördinatie van de activiteiten van de departementen kwam te liggen bij de hoofddirectie, die eveneens in Haarlem haar zetel kreeg.

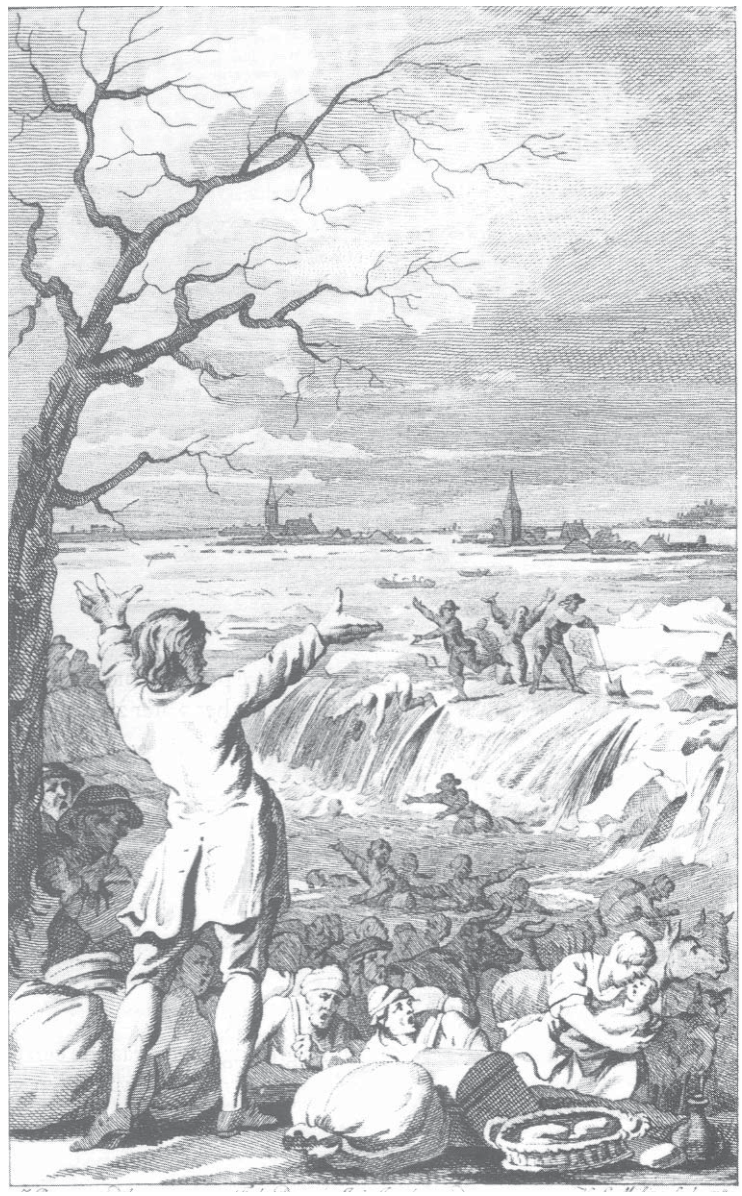

Afb. 2. Ramptafereel na de watersnood van 1784. Bron: *Naauwkeurige Beschrijving*, **schutblad.**

Achteraf bezien, zou de Oeconomische Tak echter slechts een kortstondige bloei beleven. Al spoedig na de oprichting openbaarden zich fundamentele meningsverschillen. De doelstelling van de Oeconomische Tak om vooral de binnenlandse industrie te stimuleren, werd gewantrouwd door degenen zowel binnen als buiten de vereniging, die belang hadden bij een vrije en onbelemmerde handel. Dit belangenconflict werd nog verscherpt door politieke en sociale verschillen. Het waren de leden uit de landprovincies en uit de middengroepen in Holland en Zeeland, die gebaat waren bij en voorstanders waren van de bevordering van de industrie en ook de landbouw. Daarentegen hadden de regenten in vooral Holland, waar veruit de meeste departementen waren, belang bij bescherming van de vrije handel. Daar kwam nog bij dat de Oeconomische Tak vanwege zijn aanvankelijk grote succes en omvang al spoedig het wantrouwen van de hoogste overheid wekte. Hoewel de vereniging uitdrukkelijk in haar statuten had vastgelegd zich niet met politiek te zullen inlaten, werd ze hiervan toch herhaaldelijk beschuldigd. Door deze factoren ontstond weldra een klimaat van conflicten en verdachtmakingen dat juist rond 1784 sfeerbedervend begon te werken en de besluitvorming binnen de vereniging steeds moeilijker maakte. Teleurgesteld door dit krakeel en het gebrek aan daadkracht van de vereniging haakten steeds meer leden af en zegden ze hun lidmaatschap op. In de daaropvolgende jaren verslechterde de situatie verder. In 1797 was de Oeconomische Tak nog slechts een zieltogende vereniging die door de toenmalige Bataafse overheid moeiteloos kon worden ingelijfd. Onder haar toezicht en onder de nieuwe naam van Nationale Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij zette ze haar activiteiten, nu als adviesorgaan van de overheid, voort.[9]

9 J. A. Bierens de Haan, *De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen, 1752-1952* (Haarlem 1970), 160-176; W.W. Mijnhardt, *Tot Heil van 't Menschdom. Culturele genootschappen in Nederland*, 1750-1815 (Amsterdam 1987), 109, 286-287, 319-320.

3. Verlening van noodhulp

In het getroffen gebied kwam al spoedig na de overstromingsramp van 1784 de verstrekking van noodhulp op gang. Degenen die niet werden geëvacueerd, werden voorzien van brood en andere eerste levensbehoeften. Zaltbommel stuurde geregeld schuiten met brood en kaas naar de Tielerwaard en naar Beesd om de ergste nood te lenigen.[10] In de Over-Betuwe, het Rijk van Nijmegen en het Land van Maas en Waal organiseerden, zoals gebruikelijk na een overstromingsramp, de regionale overheden - de besturen van de ambten (bestuurs- en rechtsgebieden op het platteland) zowel als de waterschappen - de verstrekking van noodhulp. De kosten werden door hen vergoed en later via de belastingen over de bevolking omgeslagen.[11]

Elders in de Republiek wekten de rampzalige gebeurtenissen in het rivierengebied grote ontsteltenis. De watersnood kreeg veel aandacht in de pers. Naderhand verscheen bovendien een gedenkboek.[12] Anders dan men tegenwoordig zou verwachten, traden echter de centrale en gewestelijke overheden van de toenmalige Republiek der Zeven Verenigde Provinciën na de ramp niet op. Ze beschouwden het niet als hun taak of plicht maatregelen te treffen of hulp te bieden.

De bevolking dacht hier anders over. Er kwamen op particulier initiatief meteen inzamelingsacties op gang. Het meest voortvarend was men in Amsterdam. Hier vormde het bestuur van het plaatselijke departement van de Oeconomische Tak zich om tot een hulpverleningscommissie met het oogmerk een grote hulpactie op gang te brengen. Omdat dit voornemen niet strookte met de doelstellingen van de Oeconomische Tak en ook om zichzelf een zo groot mogelijke handelingsvrijheid te geven, besloten de leden van het hulpcomité deze actie niet te voeren in hun hoedanigheid van lid van de Oeconomische Tak, maar ieder op persoonlijke titel.[13]

Op 14 maart maakte het comité zijn voornemen in verscheidene kranten bekend en stelde het zich voor. Het telde veertien leden, onder wie Christiaan Eduard Vaillant (afb. 3), die zich spoedig zou ontpoppen als de feitelijke coördinator. Gelijktijdig begon men met een inzamelingsactie in eigen stad. Op 16 maart reeds kon het comité in totaal *f* 1750,- aan de stadsbesturen van Tiel, Nijmegen, Arnhem, Zutphen en Gorkum zenden om de ergste nood in hun directe omgeving te lenigen.[14]

Bij deze giften bleef het niet. Aan alles bestond in het rampgebied groot gebrek. Tot overmaat van ramp had de dooi van eind februari niet doorgezet; ze was gevolgd door een nieuwe koudeperiode, waaraan pas begin april een einde kwam.[15] Er was verdergaande steunverlening nodig en dankzij de onverwacht grote vrijgevigheid ook mogelijk. Vooral het tekort aan hooi bleek nijpend. Op sommige plaatsen moest, naar men zei, aan het vee het riet van de daken en het stro van de bedden worden gevoerd. Omdat het hulpcomité nu ook hulp in natura wilde verzenden, verzocht het de besturen of notabelen van de getroffen steden en ambten om alvast betrouwbare personen aan te wijzen voor de verdeling ter plaatse. In de meeste dorpen namen de plaatselijke bestuurders of de geestelijkheid die taak op zich.

Daarnaast moest het comité ook andere, voor ons onvermoede regelingen treffen om de verzending van deze hulpgoederen mogelijk te maken. Bij de Staten van Holland en Utrecht werd vrijdom van tollen en belastingen verzocht en verkregen voor de uit- respectievelijk doorvoer van goederen vanuit Holland naar het rampgebied.[16] Bedacht moet worden dat binnen de Republiek elk gewest een soevereine staat was en vrij was zijn eigen financiële en economische beleid te voeren en belastingen te heffen. Men beschouwde elkaar als buitenland als dat voor zichzelf voordelig was. Voorts bleken de Staten van Holland genegen te zijn om ten behoeve van de hulpverlening het verbod op de uitvoer van hooi en stro tijdelijk op te schorten.[17] Vermoedelijk hield dit uitvoerverbod verband met de toen bestaande oorlogssituatie.[18]

Met deze besluiten van de beide statencolleges waren alle beletselen voor het vervoer van hulpgoederen uit de weg geruimd. Al spoedig konden de eerste scheepsvrachten voedsel en kleding naar de steden Vianen, Tiel, Zaltbommel, Gorkum en Culemborg worden afgezonden. De verder weg gelegen gebieden ontvingen gezien de te lange vervoerstijd geld om zelf de noodzakelijke inkopen te doen. Naast de commissie in Amsterdam verzond ook een comité in Rotterdam hulpgoederen. In totaal trokken beide hiervoor ruim *f* 8000, - uit van de collecte-opbrengsten in eigen stad. Zodra in de loop van april de situatie verbeterde en

10 *Naauwkeurige beschryving*, 151-154.
11 Dijksignaten Rijk van Nijmegen, 2 maart 1784, in: Gemeentearchief (GA) Nijmegen, archief Polderdistrict Rijk van Nijmegen, inv. nr. 45; Dijksignaten Land van Maas en Waal, 18 maart 1784, in: GA Nijmegen, archief Polderdistrict Land van Maas en Waal, inv. nr. 2557, f. 320 vo; Rekening betreffende de hulp aan slachtoffers van de doorbraken in Over-Betuwe, in: Ambtshuis EIst, archief polderdistrict Over-Betuwe, inv. nr. 2676.
12 *Naauwkeurige beschryving*.
13 *Rekening en verantwoording*, v-viii en bijlage A, (3)-(4).
14 *Rekening en verantwoording*, vi-vii. De guldens van 1784 waren geheel andere dan die van nu. Een gulden toen was 20 stuivers, 1 stuiver 12 penningen. De huidige geldswaarde van die gulden is ons niet bekend.
15 Buisman, *Bar en boos*, 175.
16 *Rekening en verantwoording*, passim.
17 *Ibidem*, bijlage K, (11)-(12).
18 De Vierde Engelse Oorlog, 1780-1784.

de bevolking werk en inkomsten vond bij het dijkherstel, werden deze transporten beëindigd.
De verzending van het zo schaarse hooi kwam eveneens spoedig op gang. Voorkomen moest worden dat alsnog vee ten gevolge van de watersnood bezweek. Het vee bij te voeren was altijd voordeliger dan geld voor nieuwe beesten te moeten verschaffen. Gemiddeld was 150 pond hooi per dier voor drie weken voldoende. Voorrang diende te worden gegeven aan de arme veebezitters. Indien ook hooi verstrekt werd aan rijkere gedupeerden, zouden ze daarvoor moeten betalen. In totaal werd bijna 1.125.000 pond (circa 560 ton) hooi ingekocht en verdeeld, waarmee een bedrag van *f* 15.800,- was gemoeid. Kostte 1000 pond (494 kg) hooi in die tijd gewoonlijk *f* 7,- tot *f* 8,-, nu moest de commissie *f* 12,- tot zelfs *f* 22,- hiervoor betalen.[19] Vooral de vervoerskosten waren hoog omdat schepen moesten worden gehuurd. De schippers hiervan bleken alleen tegen betaling van verhoogde vrachtlonen bereid de voor hen vreemde rivieren op te varen.
Behalve hooi werden ook pootaardappels verstrekt. Ze waren bestemd voor de boeren die hun winterkoren kwijt waren. Door hun nu pootaardappels te verschaffen, zouden zij in staat worden gesteld alsnog een oogst van hun land te halen. Zo zouden ze toch in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien. De uitgaven hiervoor werden slechts voor een totaalbedrag van ruim *f* 1000,- verantwoord.[20] Gezien het feit dat sommige van de regio's die verlof hadden gekregen zelf aankopen te doen, hun uitgaven niet specificeerden, moeten ze echter aanzienlijk hoger zijn geweest.
De Amsterdamse commissie liet het niet bij deze hulpzendingen alleen. Ze financierde ook een opmerkelijk initiatief uit Dordrecht. Daar liet men maar liefst 10.000 exemplaren drukken van een boekje, geschreven door een zekere dr. L. Bicker uit Rotterdam. Het boekje bevatte medische adviezen voor de bewoners van de overstroomde gebieden en zou onder de autoriteiten, geestelijken, chirurgijns en onderwijzers in het rampgebied worden verspreid.[21] Of dat inderdaad ook is gebeurd en wat de uitwerking van het geschrift is geweest, is niet meer na te gaan. Het boekje zelf is onvindbaar.

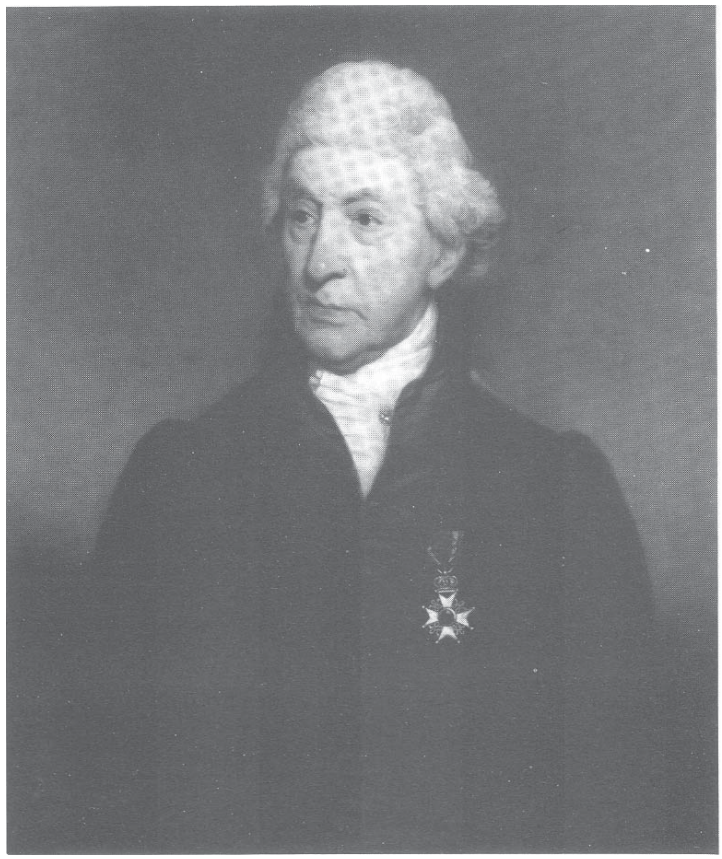

Afb. 3. Christiaan Eduard Vaillant. Christiaan Everhard Vaillant, Enkhuizen 1746 - Amsterdam 1829, was onder meer directeur van de convooien en licenten (een landelijke belasting op de uit- en ingaande rechten) in Amsterdam en hoogheemraad in de Beemster. Bron: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, **V (Leiden 1921), kol. 987; schilderij door C.H. Hodges; Rijksmuseum, Amsterdam.**

4. Hulpverlening voor herstel en wederopbouw

4.1. Inzamelingsacties verspreid over de hele Republiek

De commissie in Amsterdam trof niet alleen regelingen voor de noodhulp; ze wilde ook bijdragen aan herstel en wederopbouw in de getroffen streken. Meteen na de oprichting begon ze met de voorbereidingen voor een landelijke inzamelingscampagne in de hele Republiek. De commissieleden maakten daarbij bewust gebruik van hun relatie met de Oeconomische Tak. Ze beseften zeer wel dat deze vereniging door haar netwerk van departementen, waarvan de leden vaak onderling nauwe contacten met elkaar onderhielden, een van de weinige instellingen, zo niet de enige was die met haar activiteiten het gehele grondgebied van de Republiek kon bestrijken. Terstond stelden ze de hoofddirecties van zowel de Oeconomische Tak als de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in Haarlem van hun voornemen op de hoogte en deden ze een beroep op beide hun initiatief te ondersteunen. Ook verzochten ze de hoofddirectie van de Oeconomische Tak er bij de andere departementen op aan te dringen dat zij in hun kring eveneens collectes zouden organiseren. De hoofddirectie stemde dadelijk van harte in met het verzoek en vroeg het Amsterdamse comité in een schrijven van 22 maart reeds de hulpactie te coördineren.[22] Gelijktijdig richtte ze aan alle andere departementen

19 *Rekening en Verantwoording*, xi-xii en xxvii-xxviii. I Pond was in Amsterdam in de achttiende eeuw 494 gram: J. M.Verhoeff, De oude Nederlandse maten en gewichten (Amsterdam 1983), 119.
20 *Rekening en verantwoording*, passim.
21 *Ibidem*, xix-xx en bijlage U, tussen (24) en (25).

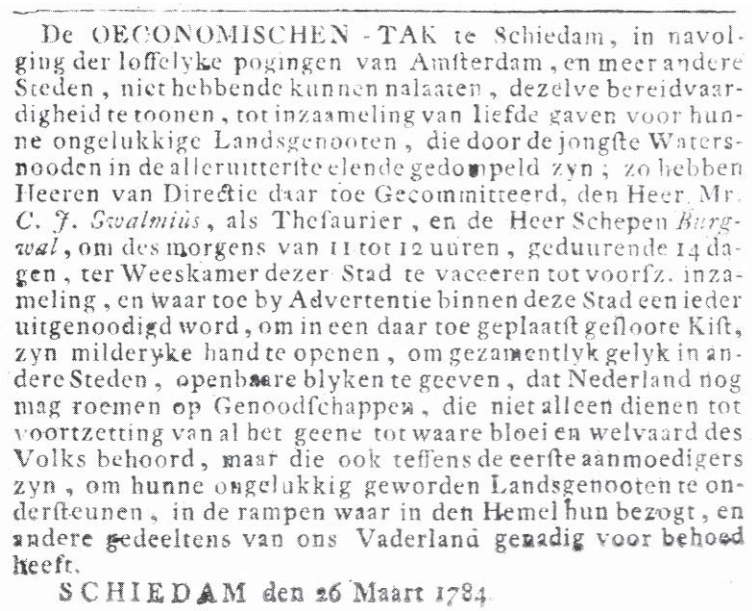

De OECONOMISCHEN - TAK te Schiedam, in navolging der loffelyke pogingen van Amſterdam, en meer andere Steden, niet hebbende kunnen nalaaten, dezelve bereidvaardigheid te toonen, tot inzaameling van liefde gaven voor hunne ongelukkige Landsgenooten, die door de jongſte Watersnooden in de alleruitterſte elende gedompeld zyn; zo hebben Heeren van Directie daar toe Gecommitteerd, den Heer Mr. *C. J. Swalmius*, als Theſaurier, en de Heer Schepen *Burgwal*, om des morgens van 11 tot 12 uuren, geduurende 14 dagen, ter Weeskamer dezer Stad te vaceeren tot voorſz. inzameling, en waar toe by Advertentie binnen deze Stad een ieder uitgenoodigd word, om in een daar toe geplaatſt geſloote Kiſt, zyn milderyke hand te openen, om gezamentlyk gelyk in andere Steden, openbaare blyken te geeven, dat Nederland nog mag roemen op Genoodſchappen, die niet alleen dienen tot voortzetting van al het geene tot waare bloei en welvaard des Volks behoord, maar die ook teffens de eerſte aanmoedigers zyn, om hunne ongelukkig geworden Landsgenooten te ondersteunen, in de rampen waar in den Hemel hun bezogt, en andere gedeeltens van ons Vaderland genadig voor behoed heeft.

SCHIEDAM den 26 Maart 1784.

Afb. 4. Aankondiging van een inzamelingsactie in de pers. Het betreft hier een bekendmaking van het departement van de Oeconomische Tak in de stad Schiedam. Bron: *Leidse Courant*, **29 maart 1784; Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage, nr. 1638 A.**

een brief waarin het Amsterdamse initiatief warm bij hen werd aanbevolen. Ze verzocht hun tevens de opbrengsten van de bij hen te houden inzamelingsacties naar de hoofdstad te sturen.[23]

Een niet genoemd, maar niet onbelangrijk gevolg van dit schrijven was dat het comité in Rotterdam, dat ook aspiraties had om een landelijke hulpactie op gang te brengen, deze nu doorkruist zag. Ook in deze commissie hadden enige plaatselijke leden van de Oeconomische Tak zitting. De Rotterdammers lieten het er niet bij zitten en probeerden alsnog bij de organisatie van de hulpactie betrokken te worden. In een brief aan de commissie in Amsterdam van 27 maart beriepen ze zich erop dat zij met hun actie al begonnen waren, voordat ze hoorden van het Amsterdamse initiatief. Ook wezen zij erop dat sommige commissieleden al ervaring hadden opgedaan met de hulpverlening na de watersnood van 1781 in het Land van Maas en Waal. Ze verklaarden zich alleen bereid de collectegelden van hun stad over te dragen als met hen eerst werd overlegd over de besteding. Blijkens de eindverantwoording is men in Amsterdam hen daarin tegemoet gekomen.[24]

De actie van de Amsterdammers en de brief van de hoofddirectie van 22 maart vonden bij de andere departementen veel weerklank. Ook zij organiseerden inzamelingsacties. Doorgaans verliepen deze collectes volgens hetzelfde procédé. Het bestuur van het plaatselijke departement van de Oeconomische Tak nam de organisatie op zich. Het verzekerde zich vooraf van de instemming van het stadsbestuur en zette vervolgens advertenties in de lokale krant om aan de komende inzamelingsactie publiciteit te geven. Voorts werd een centraal gelegen plaats aangewezen, waar de mensen gedurende twee tot drie weken op bepaalde dagen en uren hun giften in een speciale kist konden deponeren.[25] Deze werkwijze bleek uitstekend te voldoen. Ook anderen sloten zich bij de acties aan. Uiteindelijk vonden in zeker 100 plaatsen collectes plaats. De inzamelingsactie werd een groot succes en bracht in totaal bijna 2,5 ton op.[26]

Kijken we naar de geografische herkomst van de giften, dan blijkt dat men in Holland veruit het vrijgevigst was. Circa *f* 220.000,- ofwel bijna 90 procent van alle giften was uit dit gewest afkomstig. Ook als men in aanmerking neemt dat Holland veruit het dichtst bevolkte gewest van de Republiek was - twee vijfde van de inwoners was hier woonachtig -, blijft het Hollandse overwicht groot. Van elders in de Republiek kwamen bijdragen uit alleen een beperkt aantal, merendeels grotere steden en hun directe omgeving binnen. De opbrengst daar bedroeg in totaal ongeveer *f* 24.000,-. Opvallend hoog was de bijdrage van het kleine Harderwijk met hooguit 2500 inwoners, waar de inzamelingsactie liefst *f* 3340,- opbracht. Eveneens opmerkelijk was een buitenlandse bijdrage van *f* 460,- uit Kaap de Goede Hoop in Zuid-Afrika. Kijken we vervolgens naar de spreiding van de giften in Holland, dan blijkt dat ook daar vooral de stadsbevolking bijdroeg. Liefst *f* 175.000,- tot *f* 180.000,- werd gegeven in de steden met 5000 of meer inwoners. Uitgaande van een inwonertal in deze steden van circa 450.000 in 1795, kwam deze som neer op een gift van 25 cent per hoofd.[27]

4.2. Conflicten over initiatieven van andere departementen binnen de Oeconomische Tak

De grote vrijgevigheid van de bevolking kwam ook de Oeconomische Tak zelf om interne redenen goed uit. De brief van de hoofddirectie van 22 maart was door sommige departementen met teleurstelling ontvangen. Ze vonden haar opstelling te lauw en te passief. Ze wilden dat de vereniging zelf het goede voorbeeld zou geven en de eigen kas aanspreken. De onvrede was het grootst binnen het departement

22 *Rekening en verantwoording*, v-vii; Hoofddirectie Oeconomische Tak (O.T.) aan C.E. Vaillant, Haarlem, 22 maart 1784, in: GA Haarlem, archief O.T., inv. nr. A 4.

23 Hoofddirectie O.T. aan de departementen, Haarlem, 22 maart 1784, ibidem.

24 C. van Vollenhoven Janszn aan hoofddirectie O.T., Rotterdam, 27 maart 1784, in: GA Haarlem, archief O.T., inv. nr. B 32 (1784)-8; *Rekening en verantwoording*, xxv-xxvi en bijlage T, tussen (24) en (25).

25 *Rekening en verantwoording*, viii; *Oprechte Haarlemse Courant*, 27 maart 1784.

26 *Rekening en verantwoording*, f. 1-6 en bijlage U.

27 *Rekening en verantwoording*, passim; A.M. van der Woude, 'Demografische ontwikkeling van de Noordelijke Nederlanden, 1500- 1800', in: *[nieuwe] Algemene geschiedenis der Nederlanden*, V, (Haarlem 1980), 102-168, aldaar 123-125, 130-133 en 139. De bevolking nam tussen 1784 en 1795 vrijwel niet toe.

Den Haag. Deze afdeling bepleitte dat de vereniging ook eigen fondsen voor de hulpverlening beschikbaar zou stellen. Ze dacht vooral aan steun voor de boeren in het rampgebied uit het landbouwfonds van de vereniging. Zolang de Oeconomische Tak bestond, was uit dit fonds nog geen enkele uitkering gedaan aangezien nog nooit premies ter bevordering van de landbouw waren toegekend. Bovendien nam het fonds ieder jaar in omvang toe.[28]

De Hagenaars waren zich zeer wel bewust dat de niet-besteding van de landbouwgelden een kwestie was, die binnen de vereniging gevoelig lag. Om tegenwerking te voorkomen, besloten ze hun voorstel tot steunverlening uit de eigen fondsen niet, zoals reglementair bepaald, eerst kenbaar te maken aan de hoofddirectie, maar buiten haar om rechtstreeks aan de andere departementen voor te leggen. Op 7 april ging de brief uit. De achtergrond van het voorstel de landbouwgelden aan te wenden, zo schreef het Haagse departement, was dat naar zijn inschatting de totale opbrengst van de collectes enkel toereikend zou zijn voor de verstrekking van noodhulp. Tevens stelden de Hagenaars voor dat in afwachting van het besluit hierover het bestuur van de Oeconomische Tak als blijk van goede wil alvast een voorschot van 2000 dukaten (circa *f* 14.000,-)[29] zou verstrekken voor directe hulpverlening. Voor de vereniging zelf zou dit beleid als voordeel hebben dat ze haar positie in de landprovincies zou verstevigen en daarmee haar draagvlak vergroten en voortbestaan bevorderen. Nu immers wortelde de Oeconomische Tak vooral in de zeeprovincies (met name Holland) en kwamen, aldus de Hagenaars, haar uitkeringen ter bevordering van industrie en handel vooral ten goede aan die gewesten.[30]

Het Haagse initiatief wekte grote beroering, zowel door de inhoud als de wijze van presentatie. De hoofddirectie in Haarlem was verontwaardigd. In een brief die al op 9 april uitging en ook aan alle andere departementen werd toegestuurd,[31] toonde ze zich zeer gepikeerd dat de Hagenaars haar hadden gepasseerd. Ook had ze geen goed woord over voor de inhoud van hun voorstellen. Aanwending van de landbouwgelden zou op onoverkomelijke, overigens niet nader toegelichte bezwaren stuiten. Evenmin waren de bestuurders bereid op voorhand een gift te doen. De Oeconomische Tak was geen liefdadigheidsinstelling of rampenfonds. De hoofddirectie was er uitermate beducht voor om enig precedent te scheppen voor de toekomst ingeval zich nieuwe rampen zouden voordoen. Als ander tegenargument voerde ze aan dat de vrijgevigheid in den lande nadelig zou worden beïnvloed, als de vereniging nu al met een forse bijdrage over de brug zou komen. Niet voor niets had ze in het eigen interne beraad dat aan de brief van 22 maart voorafging, besloten vooralsnog geen geld uit eigen middelen voor de hulpverlening beschikbaar te stellen.[32]

De Haagse brief en het antwoord van de hoofddirectie leidden ook tot een stroom van brieven van andere departementen. Tenminste 25 besturen reageerden. De meeste van hen beoordeelden de Haagse voorstellen negatief of terughoudend. Hooguit was men bereid een voorlopige gift in overweging te nemen.[33] Blijkens de brieven van sommige departementen had de hoofddirectie mogelijk nog andere, niet genoemde redenen om de Haagse voorstellen af te wijzen. Leiden bijvoorbeeld wees er in zijn reactie op dat de vereniging te maken had met teruglopende contributies. In de toekomst zou ze de grote reserve van de landbouwfondsen nog wel eens hard nodig kunnen hebben om haar uitgaven te bekostigen. Daarom kon het geld nu maar beter in kas gehouden worden.[34] Het teruglopende ledenaantal was voor het bestuur van het departement West-Zaandam daarentegen juist reden om als enige afdeling de Haagse voorstellen wel geestdriftig te begroeten. Uitvoering hiervan zou volgens dit departement juist goed zijn voor de Oeconomische Tak aangezien in de voorbije jaren honderden leden waren vertrokken uit onvrede met het financiële beleid.[35]

Het bestuur van het departement Dordrecht reageerde op 10 april met een alternatief voorstel, dat gematigder van strekking was. Daarbij tekende het aan dat naar haar mening bij grote rampen eigenlijk het beste door de overheid op landelijke schaal hulp gegeven kon worden, voor die tijd een revolutionair standpunt. Wat de hulpverlening nu na deze watersnood betrof, was het Dordtse bestuur het met de hoofddirectie eens dat de Oeconomische Tak geen liefdadigheidsinstelling of rampenfonds was. Men zou daarom hooguit een bescheiden, symbolische gift van *f* 700,- uit de verenigingskas

28 A.C.L. Eckhardt, voorzitter commissie tot de Landbouw, aan bestuur departement (dept.) O.T. Den Haag, Den Haag, 23 maart 1784, in: GA Den Haag, archief dept. O.T. Den Haag, nr. 5.

29 De dukaat was een handelsmunt zonder nominale waarde, maar bevatte een voorgeschreven gewicht en gehalte aan goud. Afgaande op de notulen van de hoofddirectie van de Oeconomische Tak moet de dukaat destijds een waarde van circa *f* 7, - hebben gehad; Notulen directeuren O.T., in: GA Haarlem, archief O.T., inv. nr. A 1.

30 Dept. O.T. Den Haag aan andere departementen O.T., Den Haag, 7 april 1784, in: GA Haarlem, archief O.T., inv. nr. B 32 (1784)~8.

31 H. Rogge (dept. O.T. West-Zaandam) aan dept. O.T. Den Haag, Zaandam, 6 mei 1784, in: GA Den Haag, archief dept. O.T. Den Haag, nr. 5.

32 Notulen directeuren O.T., in: GA Haarlem, archief O.T., inv. nr. A 1; Hoofddirectie O.T. aan dept. O.T. Den Haag, Haarlem, 9 april 1784, ibidem, inv. nr. A 4.

33 Departementale besturen O.T. aan hoofddirectie O.T., in: GA Haarlem, archief O.T., inv. nr. B 32 (1784)-8, passim.

34 A.S. van Peene (dept. O.T. Leiden) aan dept. O.T. Den Haag, Leiden, 24 april 1784, ibidem.

35 H. Rogge aan dept. O.T. Den Haag, 6 mei 1784.

mogen doen om nieuwe leden te winnen en om aan andere genootschappen en instellingen het goede voorbeeld te geven. Ook drong het bestuur er op aan dat in 1785 premies ter bevordering van het herstel van landbouw en veeteelt zouden worden gegeven aan de boeren in de overstroomde gebieden op basis van concrete project-voorstellen overeenkomstig de doelstellingen van de vereniging.
Anders dan hun collega's uit Den Haag brachten de Dordtenaars hun voorstellen wel eerst ter kennis van de hoofddirectie.[36] Al op 18 april gaf de hoofddirectie haar commentaar. Hoewel ze de Dordtse suggesties niet afwees, was ze ook daar niet gelukkig mee. Ze liet weten zich niet te zullen verzetten tegen een bescheiden gift uit de kas van de vereniging. Ze zou dit voorleggen aan de algemene vergadering. Wat het punt van de premies voor de boeren aanging, vond ze dat de Commissie van landbouw van de Oeconomische Tak zich hierover zou moeten buigen.[37]
Beide voorstellen kwamen ter sprake op de algemene vergadering van de Oeconomische Tak van begin juni. Intussen was duidelijk geworden dat de collecte-opbrengsten onverwacht hoog waren. Voor Den Haag was dit de reden om van zijn eerdere voorstelllen af te zien. Vermoedelijk speelde bij deze tactische terugtocht ook mee dat het eigen initiatief vrijwel geen weerklank gevonden had.[38] Tijdens de algemene vergadering vond niemand het meer nodig dat de vereniging een gift uit eigen kas zou doen. Men schaarde zich unaniem achter de standpunten van de hoofddirectie en volstond ermee de Commissie van landbouw te verzoeken om bij de toekenning van premies bijzondere aandacht te geven aan de boeren in de overstroomde gebieden.[39] In de praktijk bleek dit laatste besluit niets voor te stellen omdat deze commissie er niets voor voelde. In een reactie verklaarde ze niet in staat te zijn het uit te voeren. De schade in de getroffen streken was volgens haar te groot en te zeer uiteenlopend om hierin door de toekenning van premies te voorzien. Ze liet de hulpverlening veel liever over aan het hulpcomité in Amsterdam.[40]

4.3. Inventarisatie van de schade

Met het oog op de verdeling van de bij elkaar gebrachte fondsen begon de hulpverleningscommissie in Amsterdam na haar oprichting eveneens zo spoedig mogelijk met de inventarisatie van de geleden schade. Al op 16 maart, dezelfde dag dat ze met de fondsenwerving buiten Amsterdam begon, verzocht ze per brief de overheden en notabelen van de getroffen steden en districten opgave te doen van het aantal der noodlijdenden en hun eerste behoeften.[41]
Naar aanleiding van deze brief zond een aantal autoriteiten meteen officiële schadeopgaven in. Deze opgaven bleken echter zo sterk van elkaar te verschillen en volgens zo uiteenlopende criteria te zijn opgesteld, dat het voor de commissie niet mogelijk was om op basis hiervan een evenredige verdeling per plaats van de beschikbare hulpgelden te maken. Het hulpcomité besloot zelf een schadeformulier te ontwerpen. Daarin werden per plaats de volgende gegevens gevraagd: de namen van de behoeftig geworden gezinshoofden, de grootte van hun huisgezin en een specificatie van de schade naar soort met een schatting van de kosten van herstel of vergoeding ervan. Het formulier werd in een oplage van 1300 stuks gedrukt en, voorzien van een toelichting, al op 3 april in voldoende hoeveelheden aan de overheden van alle steden en ambten in het rampgebied toegezonden.[42]
In de toelichting bij het formulier werd uitdrukkelijk gesteld dat de opneming van de schade eerlijk en onpartijdig diende te geschieden en dat daarbij geen onderscheid mocht worden gemaakt naar godsdienstige gezindheid "zelfs niet omtrent Jooden". Voorts werd te verstaan gegeven dat de schade aan openbare gebouwen of voorzieningen, bijvoorbeeld dijken en wegen, niet opgegeven mocht worden. Het herstel daarvan werd door het hulpcomité als een taak van de plaatselijke gemeenschap beschouwd. Ook de draagkrachtigen werden geacht hun schade op eigen kosten te herstellen. Evenmin, waarschuwde het comité, mocht men het vee meetellen dat ten gevolge van de runderpest was omgekomen. Tenslotte dienden de plaatselijke autoriteiten een verklaring te ondertekenen dat zij de schade naar waarheid hadden opgegeven en geen huisgezinnen op de lijst hadden gezet, die zelf in hun schade konden voorzien. Tegelijkertijd werd aan de bestuurders verzocht in hun ressort een bepaald punt voor de bewaring en verdeling van goederen en geld aan te wijzen.[43]

36 P. Blussé (dept. O.T. Dordrecht) aan hoofddirectie O.T., Dordrecht, 10 april 1784, in: GA Haarlem, archief O.T., inv. nr. B 32 (1784)-8.
37 De brief zelf is niet bewaard gebleven, wel het antwoord van P. Blussé, Dordrecht, 24 april 1784, in GA Haarlem, inv. nr. B 32 (1784)-8, en een bijgestelde brief van de hoofddirectie aan dept. O.T. Dordrecht, Haarlem, 29 april 1784, ibidem, inv. nr. A 4, 175-178.
38 Notulen ledenvergadering dept. O.T. Den Haag, 21 mei 1784, in: GA Den Haag, archief dept. O.T. Den Haag, inv. nr. 1; Notulen bestuur dept. O.T. Den Haag, 27 mei 1784, ibidem, inv. nr. I b.
39 Resolutiën 7e Algemene Vergadering O.T., 1784, in: GA Haarlem, archief O.T., inv. nr. 19, 451-452.
40 Ibidem, 507-508.
41 *Rekening en verantwoording*, Bijlage B, (5).
42 *Rekening en verantwoording*, x; C.E. Vaillant aan dept. O.T. Den Haag, Haarlem, 17 april 1784, in: GA Den Haag, archief dept. O.T. Den Haag, inv. nr. 5.
43 Circulaire missive aan de respective gerechten, Amsterdam, 3 april 1784, in: *Rekening en verantwoording*, bijlage F, (7)-(8).

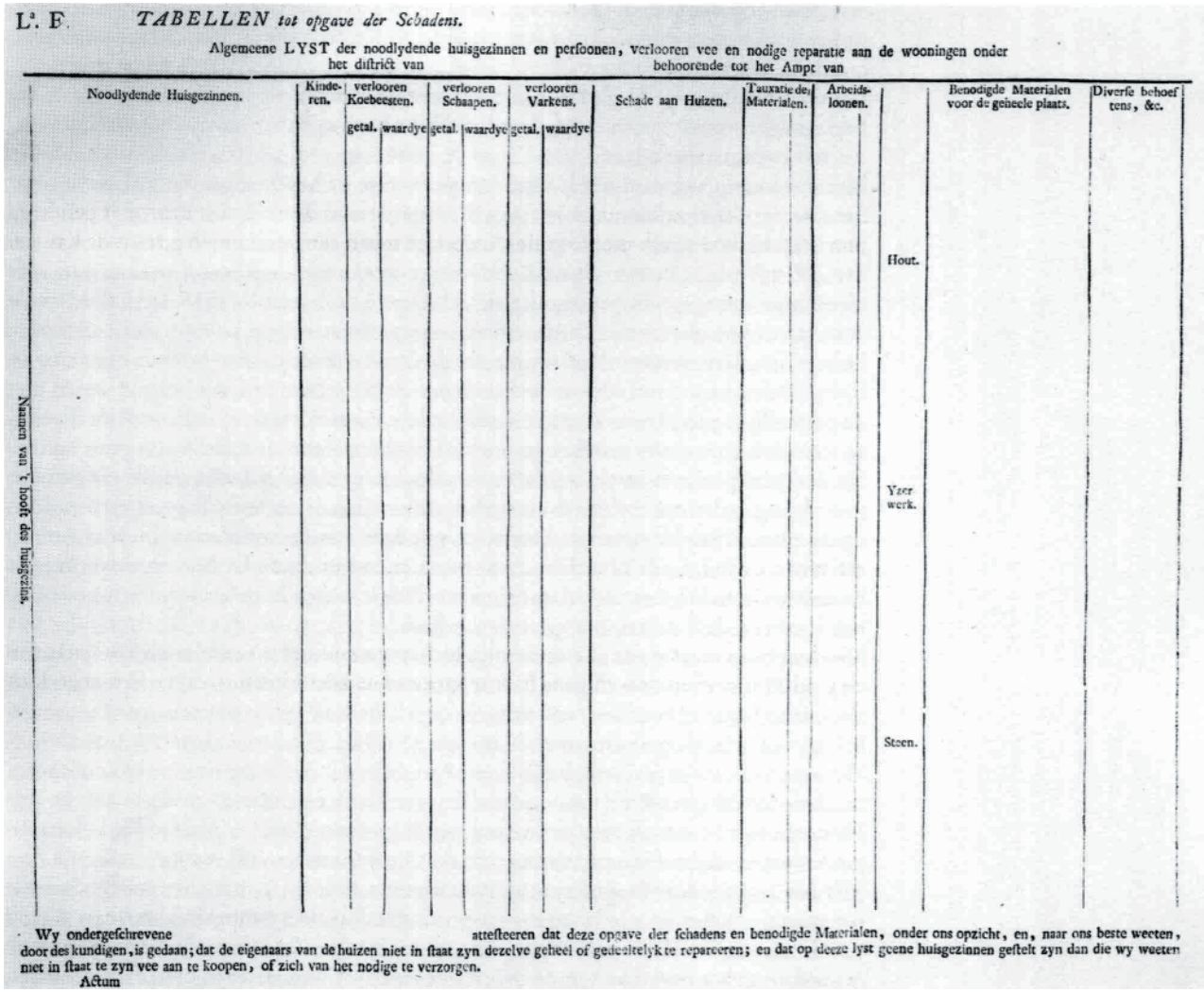

L.a F. *TABELLEN tot opgave der Schadens.*

Algemeene LYST der noodlydende huisgezinnen en perſoonen, verlooren vee en nodige reparatie aan de wooningen onder het diſtrict van behoorende tot het Ampt van

Noodlydende Huisgezinnen.	Kinderen.	verlooren Koebeesten. getal.	waardye	verlooren Schaapen. getal.	waardye	verlooren Varkens. getal.	waardye	Schade aan Huizen.	Taxatie der Materialen.	Arbeidsloonen.		Benoodigde Materialen voor de geheele plaats.	Diverſe behoeftens, &c.
											Hout.		
											Yzer werk.		
											Steen.		

Naamen van 't hoofd des huisgezins.

Wy ondergeſchrevene atteſteeren dat deze opgave der ſchadens en benodigde Materialen, onder ons opzicht, en, naar ons beste weeten, door des kundigen, is gedaan; dat de eigenaars van de huizen niet in ſtaat zyn dezelve geheel of gedeeltelyk te repareeren; en dat op deeze lyst geene huisgezinnen geſtelt zyn dan die wy weeten niet in ſtaat te zyn vee aan te koopen, of zich van het nodige te verzorgen.

Actum

Afb. 5. Model van het schadeformulier. Bron: *Rekening en verantwoording*, **tussen (6) en (7).**

Om de te verwachten toevloed van schadeopgaven goed te kunnen verwerken, besloot de commissie de beoordeling en afhandeling onderling te verdelen. Vijf leden namen deze taak op zich, ieder voor een deel van het rampgebied: W.C. Backer en later Vaillant voor de Tielerwaard, Buren, Culemborg en de Hollandse Linge-dorpen, E. Craayvanger voor de Neder-Betuwe en Overijssel, H. Vollenhoven voor de Over-Betuwe en het oostelijke deel van het Rijk van Nijmegen, H.N. Tonis voor het graafschap Zutphen en P.N. Arntzenius[44] voor het westelijke deel van het Rijk van Nijmegen en het Land van Maas en Waal. Het comité als geheel behield zich echter wel het recht voor te beslissen over de uiteindelijke verdeling en uitbetaling van de gelden.[45]

4.4. Regelingen voor de verdeling van de hulpgelden

Met de organisatie van de verdeling van de bij elkaar gebrachte gelden begon de Amsterdamse commissie eveneens al in een vroeg stadium. Ervan uitgegaan werd dat de collecte-opbrengsten nooit toereikend zouden zijn om alle gemelde schade te compenseren. Prioriteit kregen de vervanging van het omgekomen vee en het herstel van de schade aan de huizen. Nog in april, zodra het land weer droog was gevallen en de dieren weer naar buiten konden, werden de eerste uitkeringen gedaan aan gedupeerde veehouders. Daarbij werd van vaste normen uitgegaan: *f* 50,- voor een koe, *f* 40,- voor een paard, *f* 10,- voor een varken, *f* 5,- voor een schaap.[46] Deze normen lagen vermoedelijk iets lager dan de vervangingswaarde. Bij de landbouwenquête van 1800 werd de gemiddelde waarde van koeien in het Schependom van Nijmegen getaxeerd op *f* 60,- tot *f* 80,-, die van schapen op *f* 7,- tot *f* 10,- en die van varkens op *f* 40,- tot *f* 70,-. [47] Bij jongvee zouden deze normbedragen verminderd moeten worden in relatie tot de leeftijd. Voorts werd bepaald dat in beginsel het verlies van

44 Pieter Nicolaas Arntzenius, Delft 1745 - Amsterdam 1799, was doctor in de rechten, advocaat, notaris en secretaris van de Diemermeer. Daarnaast was hij literair publicist; *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, I, (Leiden 1911), kol. 18. Nadere biografische gegevens over de andere, hier genoemde commissieleden ontbreken.

45 *Rekening en verantwoording*, xiii-xiv.

46 *Ibidem*, xiv.

47].M.G. van der Poel ed., 'De landbouwenquête van 1800', II, *Histona agricultura*, II (Groningen 1954), 45-233, aldaar 175, plus losse vragenlijst, *ibidem*, I, (Groningen 1953), 5 (vraag 112).

maximaal twee koeien per huisgezin zou worden vergoed, omdat de opbrengst hiervan voldoende werd geacht om in het levensonderhoud te voorzien. Een uitzondering werd gemaakt voor de boeren in Millingen aan de Rijn. Zij waren van de veeteelt afhankelijk en hadden veel dieren verloren door de zo plotselinge en krachtige instroming van het water.[48] Van alle begunstigden werd verwacht dat ze schriftelijke bewijzen van de aanschaf van het nieuwe vee zouden overleggen.

Bij de wederopbouw en het herstel van verwoeste of beschadigde huizen echter was het niet mogelijk uniforme richtlijnen te hanteren. Dit bleek ook snel uit de binnengekomen schadeformulieren. Het wekte op zijn minst bevreemding bij de commissieleden dat naburige plaatsen met dezelfde soort en een vergelijkbaar aantal huizen zeer uiteenlopende opgaven hadden ingediend. Daar kwam nog bij dat alleen al de totale som van de geregistreerde schade aan de huizen een veelvoud was van de beschikbare hulpgelden. Besloten werd om ter plaatse de situatie te laten onderzoeken door onpartijdige, belangeloos optredende deskundigen uit het gebied zelf, die bekend waren met de plaatselijke problemen en eigenaardigheden. Ze zouden de schadeopgaven moeten controleren en moeten uitrekenen hoeveel het herstel van de huizen zou gaan kosten. De deskundigen in kwestie werden met grote zorgvuldigheid uitsluitend aangezocht in de kringen der notabelen. In eerste instantie wilde de commissie geen beroep doen op de plaatselijke bestuurders omdat de gevolgen van de watersnood hun al genoeg werk bezorgden. In de praktijk echter bleek ze het niet zonder hun medewerking te kunnen stellen. De meeste deskundigen vervulden namelijk toch overheidsfuncties, zij het voor een deel buiten het getroffen gebied.

Het hulpcomité nodigde alle deskundigen uit voor een gemeenschappelijke vergadering op 31 mei in het veerhuis te Beusichem om nadere regelingen te treffen voor hun werkzaamheden. Die plaats was, aldus de organisatoren, gekozen vanwege haar centrale ligging ten opzichte van zowel de meeste getroffen districten als van Amsterdam.[49] Vermoedelijk zal echter ook hebben meegespeeld dat het dorp over voldoende accomodatie beschikte om een groot gezelschap van heren op passende wijze te ontvangen. De keuze van 31 mei als vergaderdatum wordt niet toegelicht. Opvallend is wel dat dit juist vóór de algemene vergadering van de Oeconomische Tak was.

Met het oog op deze vergadering in Beusichem achtte het comité het voorts dienstig dat vooraf enkele van zijn leden een inspectiereis door het rampgebied zouden maken om de toestand zelf in ogenschouw te nemen. Het was intussen eind mei, bijna drie maanden na het ontstaan van de overstromingen. Alleen de ergst getroffen gebieden in het benedendeel van het rivierengebied werden door deze vier commissieleden bezocht. Ze zagen op hun rondreis mensen die alles kwijt waren. Ze zagen hele huisgezinnen die, van alles verstoken, nog steeds bivakkeerden in provisorische hutjes aan de dijk, die eigenlijk alleen geschikt waren voor kleinvee. Ze zagen de restanten van lemen huizen die in elkaar waren gezakt nadat de wanden doorweekt waren geraakt. Ze zagen de ruïnes van wat sterkere huizen die door de kracht van de golfslag uit elkaar gedrukt of door het ijs verbrijzeld waren. Geschokt deden zij verslag van de ellende en de verwoestmgen.

Na het inspectiebezoek reisden deze commissieleden door naar Beusichem voor de vergadering. Het beraad mondde uit in een aantal onderlinge afspraken en in taken en gebiedsverdelingen. De belangrijkste afspraken werden vastgelegd in een op 1 juni gedateerde instructie. Het rampgebied werd op basis van de bestuurlijke begrenzingen onderverdeeld in dertien districten, voor elk waarvan een commissie van deskundigen werd gevormd. Deze commissies dienden er zorg voor dragen dat het vereiste herstelwerk aan de huizen zo goed, snel en goedkoop mogelijk zou worden uitgevoerd. Ze kregen volmacht om uit naam van de commissie in Amsterdam in hun district hieraan voorlopig de helft van de in de schadeformulieren opgegeven bedragen te besteden. Voorrang moest worden gegeven aan het herstel van de huizen van degenen die hiertoe zelf niet in staat waren, de armen. De commissie in Amsterdam zag er dus bij nader inzien van af om de gelden pas uit te keren nadat ze op basis van alle schadeopgaven een evenredige verdeling per plaats had gemaakt. Enerzijds kon men daarop de ergst gedupeerden niet laten wachten. Anderzjds was daarvoor de toestand in het rampgebied te sterk uiteenlopend. Voorts werd de deskundigen gevraagd onderzoek te doen naar de "ware" toestand van de getroffenen

48 *Rekening en verantwoording*, xiv.
49 *Ibidem*, xv-xvi.

en hun overige behoeften. Daarbij zouden ze in het bijzonder moeten letten op de schade aan de landerijen door zandoverslag. Op de plaatselijke autoriteiten werd een beroep gedaan om de heren zo veel mogelijk bij hun werkzaamheden te helpen.[50] De instructie had dus ook de functie van aanbevelingsbrief.

Om de afwikkeling van de hulpverlening te bespoedigen, werd de uiterste datum van indiening van de schadeopgaven gesteld op 30 september. De veronderstelling van het hulpcomité dat bepaalde schadeopgaven opgeschroefd waren en na advies van de deskundigen verlaagd zouden kunnen worden, bleek na controle gegrond.[51] Een goed voorbeeld vormt Weurt in het Rijk van Nijmegen. In eerste instantie had dit dorp van circa 260 inwoners eind april een schadeopgave van liefst *f* 15.390,- ingediend. Daarin was vooral de schade door zandoverslag, waardoor de grootgrondbezitters ernstig gedupeerd waren, zeer hoog getaxeerd. Vermoedelijk onder druk van de deskundigen of de commissie in Amsterdam diende het dorpsbestuur enkele weken later een herziene, veel lagere opgave van in totaal *f* 1900,- in.[52]

Toen eind oktober alle giften binnen waren, bleek dat zoveel geld bijeengebracht en dit zo zuinig uitgedeeld was dat er nog voldoende overschoot om ook een aantal tot dan toe afgewezen schadeposten te compenseren. De raming van deze schade, waarbij ook geen uniforme richtlijnen gehanteerd konden worden, bleek een moeilijk karwei. Opnieuw werden de hulp en het advies van de commissies van deskundigen gevraagd en verkregen. Gelijktijdig werden via de kranten diegenen, die meenden bij de eerder gedane uitkeringen overgeslagen te zijn of te weinig ontvangen te hebben, opgeroepen zich vóór 1 februari 1785 te melden bij de commissie in Amsterdam. Hierop kwamen nauwelijks reacties binnen. Daarmee was de weg vrij voor de verdeling van de resterende gelden.

Alvorens hiertoe over te gaan, besloot deze commissie tot een tweede inspectiebezoek aan het in 1784 overstroomde gebied. Ze wilde eerst weten hoever het herstel van de huizen was gevorderd. Haar eerdere streven om met de medewerking van de deskundigen alle huizen voor de winter te doen herstellen, was niet haalbaar gebleken wegens tekorten aan bouwmaterialen, juist in de meest getroffen streken, en aan vaklieden. Gemiddeld waren er op elk dorp toen niet meer dan twee tot drie timmerlieden en metselaars. Ook wilde de Amsterdamse commissie ter plaatse met de commissies van deskundigen overleggen welke noodlijdenden nog voor vergoedingen wegens andere schade in aanmerking zouden komen. Vaillant nam deze taak op zich en bezocht in het voorjaar van 1785 het precies een jaar tevoren getroffen gebied. Hij rapporteerde dat de meeste huizen in de zomer wel hersteld zouden zijn en dat hiervoor geen nieuwe uitgaven meer nodig waren.

Daarop ging de commissie in Amsterdam over tot de toekenning van de laatste uitkeringen. De meeste dienden tot vergoeding van schade die was ontstaan door het onbruikbaar worden van de grond. Slechts incidenteel werden ook uitkeringen verstrekt ter compensatie voor het verlies van andere economische goederen of vanwege schade aan de gewassen.[53] Prioriteit werd gegeven aan hen die hierdoor hun broodwinning waren kwijtgeraakt. De meeste uitkeringen gingen naar de inwoners van de ergst getroffen dorpen in het benedendeel van het rivierengebied, waar het water het langst was blijven staan, en ook Millingen aan de Rijn. Door de krachtige instroming van het water was hier niet alleen veel vee verdronken, maar ook grote materiële schade aangericht en veel land met zand overdekt. In de hoger gelegen gebieden werden voornamelijk vergoedingen wegens bedorven land toegewezen. Verdere uitkeringen vond de commissie hier niet nodig. Het water was er relatief snel weer gezakt, waardoor het winterkoren toch grotendeels behouden was gebleven, en de arbeiders hadden in hun levensonderhoud kunnen voorzien door mee te werken aan het herstel van de dijken.[54] Daarmee kon de hulpcommissie in Amsterdam feitelijk haar taak als beëindigd beschouwen. Op haar uitdrukkelijk verzoek mocht het Rotterdamse hulpcomité een deel van de gelden die daar ingezameld waren en nog in kas waren, besteden aan de garnizoenen en de slachtoffers van de militaire inundaties in Zeeuws Vlaanderen van eind 1784. Het betrof een som van liefst *f* 5480,-, ruim een kwart van de collecteopbrengst in deze stad. Rotterdam had groot belang bij deze militaire operaties die erop gericht waren te voorkomen dat de blokkade van de haven van Antwerpen opgeheven zou worden.[55]

50 *Ibidem*, xvi-xxi en bijlage 0, (15)-(16).
51 *Ibidem*, xx.
52 Schadeopgaven dorpsbestuur Weurt, 24 april en 24 mei 1784, in: GA Nijmegen, archief Polderdistrict Rijk van Nijmegen, inv. nr. 1168. Het bevolkingscijfer is van 1795. J.C. Ramaer, 'Het Koninkrijk der Nederlanden (1815-1913)', in: *Geschiedkundige atlas van Nederland*, XIV, ('s-Gravenhage 1931), 240.
53 *Rekening en verantwoording*, xviii-xxiv en bijlage R, (18)-(19).
54 *Ibidem*, xxiv.
55 J. Kramer, 'Afhankelijk beleid', in: *[oude] Algemene geschiedenis der Nederlanden*, VIII, (Haarlem 1955), 26-57, aldaar 45-48; *Rekening en verantwoording*, bijlage T.

Het opstellen van de eindrekening en verantwoording van de hulpactie werd onvoorzien een karwei dat jaren zou vergen. Nog in 1789 kon van het geld dat over was, een bedrag van *f* 700,- worden uitgekeerd aan de slachtoffers van het zomerhoogwater van dat jaar in Wageningen. Eerst in 1790, zes jaar na de overstromingen, kwam de eindverantwoording gereed. Het toen nog resterende geld, een som van *f* 2260,-, werd in de kas van de Oeconomische Tak gedeponeerd.[56]

4.5. Overzicht van de verdeling van de hulpgelden

De uiteindelijke verdeling van de hulpgelden werd door de Amsterdamse commissie in haar eindrapport uitvoerig verantwoord. Enige duizenden gezinshoofden in 130 plaatsen in het getroffen gebied kwamen voor ondersteuning in aanmerking. Al diegenen onder hen, die compensatie ontvingen wegens omgekomen vee of schade aan hun huis, werden zelfs met naam en toenaam en met de door hen ontvangen bedragen in het verslag vermeld.

In de tabel hierna wordt een totaaloverzicht van de verdeling van de hulpgelden per district en naar schadecategorie gegeven.

Tabel 1: Overzicht van de verdeling van de hulpgelden door de hulpverleningscommissie in Amsterdam na de watersnood van 1784

	Inwoners in 1795	aantallen huisgezinnen die schadevergoeding ontvingen / bedrag								gemiddelde schadevergoeding per begunstigd gezin	vergoede schade per inwoner
		wegens omgekomen vee		wegens schade aan huizen		wegens andere schadeposten		totaal der schade			
Rijk van Nijmegen	6.850	25	*f* 1.706	67	*f* 3.047	25	*f* 954	113	*f* 5.707	*f* 49,50	*f* 1,–
Over-Betuwe	10.800	97	- 7.514	255	- 16.255	236	- 6.055	± 400	- 29.824	-74,50	- 3,–
Neder-Betuwe	12.600	91	- 2.890	± 415	- 25.150	26	- 10.202	433	- 38.242	- 88,50	- 3,–
Land van Maas en Waal	10.850	31	- 1.103	± 300	- 11.810	± 340	- 5.352	± 600	- 18.266	- 30,50	- 2,–
Tielerwaard	7.600	64	- 3.078	569	- 31.293	416	- 15.329	743	- 49.700	- 67,-	- 7,–
Beesd-Rhenoy	900	20	- 620	69	- 6.556	102	- 3.823	139	- 10.999	- 79,-	- 12,
Culemborg	3.200	9	- 289	48	- 4.822	52	- 4.179	99	- 9.290	- 94,-	- 3,–
Graafschap Buren	3.500	49	- 760	176	- 9.600	196	- 4.212	296	- 14.572	- 49,-	- 4,–
Graafschap Zutphen	n.v.t.	± 120	- 4.919	201	- 3.858	543	- 7.027	769	- 15.804	- 20,50	n.v.t.
“Kwartier van Veluwe”	3.450	20	- 801	7	- 411	42	- 1.048	68	- 2.260	- 33,–	- 1,–
”Hollandse plaatsen”	± 1.800	58	- 1.924	155	- 10.939	271	- 10.260	327	- 23.123	- 70,50	- 13,–
”Overijssel”	n.v.t.	28	- 1.804	127	- 9.475	77	- 4.825	216	- 16.104	- 74,50	n.v.t.
Totaal	n.v.t.	± 610	*f* 27.408	± 2400	*f* 133.217	± 2215	*f* 73.266	± 4200	*f* 233.89	*f* 155,-	n.vt.

Bronnen: *Rekening en verantwoording der liefdegiften*, passim. Ramaer, ‘Het Koninkrijk’, 236-241, 246, 264-265.

De benamingen: “Hollandse plaatsen”, “Kwartier van Veluwe” en “Overijssel” in kolom 1 zijn ontleend aan de “Rekening en verantwoording der liefdegiften” maar zijn eigenlijk te weids, vandaar de aanhalingstekens. In Holland kwamen alleen de Linge-dorpen, in het kwartier van Veluwe enkel Voorst en Brummen en in Overijssel alleen de plaatsen langs de IJssel voor hulp in aanmerking. De bevolkingscijfers van kolom 2 zijn omleend aan de volkstelling van 1795, zoals weergegeven door Ramaer. De inwonertallen van “Overijssel” en het graafschap Zutphen konden echter niet worden gereconstrueerd omdat de grens tussen wel en niet getroffen gebied dwars door sommige dorpen liep en men bij de hulpactie daarom soms van andere bestuurlijke begrenzingen uitging dan in 1795. De cijfers in de kolommen 3 en 4 zijn eveneens ontleend aan de “Rekening en verantwoording der liefdegiften”. De gemiddelden in de kolommen 5 en 6 zijn door ons zelf berekend aan de hand van de gegevens van de bron en de bevolkingscijfers en afgerond op halve respectievelijk hele guldens.

Deze tabel beoogt alleen een beeld te geven van de uiteindelijke verdeling van de hulpgelden. De onderscheiden districten zijn te uiteenlopend van omvang en inwonertal om met elkaar te kunnen worden vergeleken. De kleine districten lijken in dit overzicht royaler van hulp te zijn voorzien dan de grotere omdat in die laatste

56 *Rekening en verantwoording*, xxxii-xxxiii.

altijd wel een aantal plaatsen lagen, waar een bescheiden ondersteuning voldoende was. Slechts enkele conclusies zijn met de nodige voorzichtigheid te trekken. Vastgesteld kan worden dat inderdaad het herstel van de verwoeste en beschadigde huizen de hoogste prioriteit had. Meer dan 55 procent van de hulpfondsen werd hieraan besteed. Circa 2400 huishoudens ontvingen hiertoe een uitkering van gemiddeld *f* 55,-. Relatief het meeste geld ging naar de Tielerwaard, Beesd-Rhenoy en het graafschap Buren, alle gelegen in het benedendeel van het rivierengebied. Als we op basis van een gemiddelde gezinsgrootte van vier tot vijf personen het aantal woningen schatten op een vierde tot een vijfde van het aantal inwoners,[57] heeft hier liefst 25 tot 30 procent van alle huizen schade opgelopen die voor vergoeding in aanmerking kwam, tegen gemiddeld 10 procent in het gehele getroffen gebied. Voor de vervanging van omgekomen vee werd veel minder geld uitgetrokken, nog geen 12 procent van de hulpfondsen. Waarschijnlijk is veel minder vee omgekomen dan aanvankelijk werd gevreesd. Alleen al in het kwartier van Nijmegen werden in 1807, weliswaar 23 jaar later, circa 50.000 paarden en runderen geteld.[58] Voorts lijkt men met de verstrekking van deze vergoedingen niet scheutig te zijn geweest. In totaal 600 gezinnen ontvingen gemiddeld ongeveer *f*45,- compensatie. Relatief de meeste uitkeringen gingen naar de Hollandse dorpen en het graafschap Buren.

Aan de gegevens van de categorie diversen per district, goed voor in totaal een derde van de hulpgelden, kunnen moeilijk conclusies worden verbonden. In de meeste districten werd geen splitsing gemaakt tussen de uitgaven voor noodhulp en pootgoed direct na de ramp - zoals we eerder zagen, werden daarvoor aanzienlijke bedragen uitgetrokken - en de uitkeringen wegens overige schadeposten. Vermoedelijk heeft men dat niet gedaan omdat het hierbij meestal om grote aantallen begunstigden en kleine bedragen ging en omdat kort na de watersnood in menige plaats de boekhouding gebrekkig zal zijn geweest.

5. Slot

De overstromingsramp van 1784 was een grote ramp die een groot deel van het rivierengebied trof. Het leed, de ontberingen, de ontwrichting en de schade waren groot, terwijl bovendien direct daarna inspanningen en uitgaven voor in de eerste plaats dijkherstel nodig waren omdat daarmee niet gewacht kon worden. Toch was van bemoeienis of hulp van hogere overheden geen sprake. Wel kwam van elders in de Republiek op particulier initiatief een golf van liefdadigheid op gang. Duidelijk is dat in weerwil van het losse staatsverband zich in de Republiek in deze tijd een zo sterk saamhorigheidsgevoel had ontwikkeld, dat ellende in de andere gewesten de mensen niet meer onberoerd liet. De hulpactie waartoe dit medeleven leidde, werd uitdrukkelijk vanuit dit nationale saamhorigheidsgevoel opgezet en georganiseerd. Bewust werd hierbij gebruik gemaakt van het netwerk en de contacten die de Oeconomische Tak in de gehele Republiek had opgebouwd. Achteraf bezien, kon dat nog net. De conflicten binnen de vereniging over de hulpactie kunnen niet los gezien worden van haar neergang, die juist in deze tijd aan het licht trad.[59] Naast de departementen van de Oeconomische Tak werd ook bewust de pers, toentertijd het enige massamedium, ingeschakeld om aan de actie bekendheid te geven.

Dankzij de opmerkelijk planmatige en doeltreffende wijze waarop de fondsenwerving georganiseerd werd, leverde deze actie vooral in de Hollandse steden een onverwacht hoog bedrag op. De verdeling van deze gelden verliep eveneens vlekkeloos, zeker als men in aanmerking neemt dat de verbindingen toen veel gebrekkiger en tijdrovender waren dan nu en dat de opbrengst van de collectes, hoe groot ze ook was, bij lange na niet toereikend was om in alle nood te voorzien. Voor het eerst bij hulpverleningsacties werd bij de inventarisatie van de schade gebruik gemaakt van voorgedrukte schadeformulieren. Niettemin bleef controle van de juistheid van de opgaven noodzakelijk. Voor zover we konden achterhalen, zijn alleen in het Rijk van Nijmegen oorspronkelijke schadeopgaven van de lokale overheden overgeleverd. Deze opgaven waren zo buitensporig hoog dat ze prompt verminderd werden. Aangenomen mag worden dat dit ook op andere plaatsen is gebeurd. Hoe de verhouding tussen de omvang van de geregistreerde en van de erkende en vergoede schade lag, is echter niet meer te na te gaan.

57 A.M. van de Woude, 'De omvang en samenstelling van de huishouding in Nederland in her verleden', *A.A.G. bijdragen* 15 (1970) 202-241, aldaar 216-222.

58 'Tableau van den Staat der ingezetenen': Overzichten van de kwartieren in het gebied, 1807, in: Rijksarchief in de provincie Gelderland, Arnhem, Bataafs-Frans archief, inv. nr. 2670. Ondanks het tijdsverschil lijkt het ons toch plausibel deze cijfers als vergelijkingsmateriaal te gebruiken.

59 Bierens de Haan, *De Hollandsche Maatschappij*, 168-173.

De hulpverleningscommissie moest bij de verdeling van de fondsen dan ook prioriteiten stellen. Daarbij werd in de eerste plaats rekening ermee gehouden dat in het getroffen gebied de landbouw veruit de belangrijkste bestaansbron was. We zagen dat al bij de noodhulp, die vooral uit hooi en pootgoed bestond. Bij het herstel en de wederopbouw werd begonnen met de vervanging van omgekomen vee en met het herstel van de schade aan de huizen. Later nog werden voornamelijk vergoedingen wegens met zand overdekt land uitgekeerd. Voor al deze schadeposten gold niet alleen dat ze, anders dan bijvoorbeeld de hoeveelheden verloren gegane gewassen, goed te controleren waren. Ook grepen ze veel dieper in het leven van de getroffenen in en duurde het veel langer eer ze gecompenseerd waren. In schade aan de gewassen kon immers de volgende oogst al voorzien. Iemand die zijn huis kwijtraakte, verloor daarmee meestal niet alleen zijn bron van inkomsten en werd van anderen afhankelijk. Hij moest ook geld of arbeidstijd steken in de herbouw. Het weer bruikbaar maken van de grond was destijds eveneens een moeizaam, tijdrovend en kostbaar karwei. Men beschikte hiervoor over geen andere methode dan het zand met handkracht, schep voor schep, kruiwagen voor kruiwagen, eraf te halen.

Daarnaast werd bij de hulpverlening voorrang gegeven aan de laaggelegen gebieden in vooral het westen van het rivierengebied. De bevolking daar was het ergst gedupeerd. De afhelling van het hele rivierengebied van oost naar west had ook bij deze watersnood tot gevolg dat het overstromingswater zich hier had opgehoopt en het langst was blijven staan. Ter toelichting geven we een paar voorbeelden en cijfers. In de Neder-Betuwe alleen al bedraagt het hoogteverschil zo'n 3 meter, voor Buren, Beesd-Rhenoy en Culemborg, die ten westen binnen dezelfde dijkring liggen, komen daar nog 1,5 tot 2,5 meter bij. In de Tielerwaard is het hoogteverschil tussen de dorpen in het oosten en die in het westen plus de aangrenzende Hollandse Linge-dorpen circa 4 meter.[60] De schadeopgaven van juist deze districten laten duidelijk zien dat de lager gelegen plaatsen veel royaler schadevergoedingen ontvingen dan de hoger gelegen dorpen meer oostwaarts. Zo ontving in de Tielerwaard Vuren (circa 875 inwoners) met bijna *f* 8000,- het tienvoudige van het hoger gelegen, iets kleinere Ophemert (circa 675 inwoners).[61]

Tevens werd bij de verdeling van de hulpfondsen met plaatselijke problemen en eigenaardigheden rekening gehouden. Juist met het oog daarop werd al snel een beroep gedaan op deskundigen ter plaatse. Ook uit de royale steunverlening aan Millingen aan de Rijn in de "hoge" Over-Betuwe blijkt het. Dit dorp ontving na Culemborg de meeste hulpgelden. Op de bijzondere omstandigheden bij deze watersnood werd al gewezen, maar ook los hiervan nam Millingen in die tijd in het rivierengebied een uitzonderingspositie in. Alleen bestuurlijk behoorde het tot de Over-Betuwe, geografisch en waterstaatkundig viel het erbuiten. Geografisch behoorde het tot de Duffelt, het Duits-Nederlandse poldergebied tussen het Rijk van Nijmegen en Kleef; in waterstaatkundig opzicht was het onder leiding van zijn heer zelfstandig.[62]

Om van de schadevergoedingen ook de relatieve omvang, dat wil zeggen hun omvang als percentage van het totale bezit en alle inkomsten van de bewoners van het gebied, en daarmee tevens hun reële omvang nader te kunnen bepalen, hadden statistieke gegevens voorhanden moeten zijn over de normale sociaal-economische toestand uit hetzelfde of voorafgaande jaren. Deze gegevens ontbreken. Men kan hooguit veronderstellen dat, ook al waren ze niet toereikend, uitkeringen van gemiddeld *f* 45,- tot *f* 55,- voor het vee en voor de huizen voor die tijd substantiële bedragen waren. Ook de gemiddelde uitkeringen per gedupeerd gezin waren niet gering, In Culemborg bedroeg deze zelfs ruim *f* 90,-.[63] Gemiddeld liepen de jaarinkomens toen in het rivierengebied uiteen van gemiddeld *f* 40,- voor dienstpersoneel op het platteland tot *f* 200,- voor een vakbekwame ambachtsman in de stad.[64]

De verdeling van de hulpgelden zelf lijkt in het algemeen eerlijk en billijk te zijn geschied. Er zijn geen berichten over hulpverleners die misbruik maakten van hun positie. Gezien ook de grote aantallen begunstigden en de zeer gespecificeerde en, wat de hoogte van de bedragen aangaat, zeer uiteenlopende schadevergoedingen

60 *Grote Provincie Atlas*, 14-20 en 26-34.
61 *Rekening en verantwoording*, passim; M. IJzerman, 'De watersnood van 1784', *Mededelingen van de historische kring West-Betuwe* 16 (1988), nr. 1, 3-11, en nr. 2, 7-12, passim. De bevolkingscijfers zijn van 1795. Ramaer, 'Het Koninkrijk', 240.
62 F. Gorissen, 'Die Düffel; Zur Geschichte einer Kulturlandschaft', *Numaga* 23 (1975) 97-160, aldaar 97-98.
63 Het inwonertal van Millingen aan de Rijn liet zich niet reconstrueren. Afgaande op de cijfers die Ramaer geeft, zou het aantal inwoners tussen 1795 en 1815 zich hebben verdubbeld van 300 naar circa 600. Dit is onwaarschijnlijk; Ramaer, 'Het Koninkrijk', 240.
64 L. van Nierop, 'Een enquête in 1800. Een bijdrage tot de economische geschiedenis der Bataafsche Republiek', *De Gids* 77 (1913), nr. 3, 71-106 en 293-323, aldaar 105-106; Van der Poel ed., 8 en 177 (vraag 183); R.F.J. Paping, 'Timmeren en metselen aan de kerk van Farnsum: werken en verdienen, 1773-1891', *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek* 8 (1991) 38-62, aldaar 48-49.

mag verondersteld worden dat men bij de verdeling van de hulp zorgvuldig te werk gegaan is en dat - terecht - voorrang gegeven werd aan de armen onder de gedupeerden. Zij woonden immers meestal op de laagste plaatsen en in de slechtste huizen en hadden geen reserves, waarop ze terug konden vallen. Zij waren door een watersnood altijd het ergst gedupeerd. Daarbij moet gunstig voor hen geweest zijn dat ze de hulp relatief snel ontvingen. Binnen één jaar na de ramp was door de commissie het meeste geld al besteed. De rijken daarentegen ontvingen niets of moesten, als ze wel hulp ontvingen, in principe voor de geboden ondersteuning betalen. De kosten van uitvoering van de hulpactie tenslotte waren naar huidige maatstaven opvallend laag. De commissie in Amsterdam zelf had circa *f* 9000,- nodig en in het rampgebied gaf men in totaal ruim *f* 4100,- uit. Dit was slechts 5 procent van de hulpverleningsgelden. Ook op de tijdgenoten maakte de doelmatigheid van deze hulpactie grote indruk. Na de overstromingen van 1799 en 1809 zou opnieuw een beroep op Vaillant worden gedaan.
Bevorderlijk voor een eerlijke verdeling van de hulp moet ook zijn geweest dat de hulpcommissie geacht werd in een openbaar rapport over haar doen en laten rekening en verantwoording af te leggen. Daarmee hadden alle geldgevers en ook andere geïnteresseerden de mogelijkheid haar beleid te controleren. Tegenwoordig is dat bij hulpacties niet meer gebruikelijk. Dat is jammer ten eerste omdat terecht veel geldgevers graag willen weten hoe hun bijdragen besteed zijn. Ten tweede is dat spijtig omdat zo hulporganisaties vaak ten onrechte de indruk laten bestaan, dat ze door het ontbreken van deze publieke controle eerder in de verleiding kunnen komen om te eigenzinnig of te onverantwoord met hun fondsen om te gaan.
Daarnaast zullen wellicht ook factoren die niet alleen voor het rivierengebied golden, bevorderd hebben dat de hulp doorgaans op verantwoorde en zorgvuldige wijze verdeeld werd. Te denken valt aan de beperkte omvang van het grondgebied van de Republiek, de relatief grote bevolkingsdichtheid, de door een grote mate van betrokkenheid op en ook sociale controle van elkaar gekenmerkte samenleving en de geletterdheid van een relatief groot deel van de bevolking inclusief de plaatselijke bestuurders. Buitenlanders die op het einde van de achttiende eeuw door de Republiek reisden, viel hier vooral het zorgzame, egalitaire, homogene en knusse karakter van de samenleving op.[65]

Summary

The Relief Campaign of the "Oeconomische Tak" after the 1784 Flood
The 1784 flood was one of the biggest disasters ever in the river district of the central Netherlands. More than 60.000 people were afflicted and a great deal of damage was done. People in other parts of the Republic of the United Provinces were shocked and they initiated a wave of charity.
In Amsterdam the initiative to start relief measures was taken by the local branch committee of the "Oeconomische Tak" (Economic Branch), a national society for the promotion of economic activity. Relief campaigns after floods had been organized before, but this action was different because of its large scale and its very professional approach, even according to present standards. This was the first time a specific campaign was used to raise funds in the whole of the Dutch Republic. To assist in the fund raising, the organizers made a deliberate use of their connections with the "Oeconomische Tak", which was one of the very few organizations to be active in the entire Dutch Republic. The collection of funds amounted to as much as two hundred and fifty thousand guilders.
Next to the collection of funds, the drawing up of a statement of affairs was also dealt with in a systematic way. For the first time printed damage forms were used, which were to be filled in by the authorities in the stricken area. Another innovation was the division of the stricken area into districts. A committee of regional experts who knew the local conditions, was established in each district. These committees had to check the damage forms and distribute financial aid according to the guidelines provided by the Amsterdam committee. As the financial means were inadequate, this committee had to establish priorities. Priority was

65 M. van Strien - Chardonneau, *Le voyage de Hollande. Récits de voyageurs français dans les provinces unies 1748-1795* (z.p. 1992), passim.

given to the recovery of agriculture, the main source of income in the stricken area, and to the repair of structural damage. Compensation was only provided for the loss of drowned cattle, the repair of damaged or destroyed houses, and the rehabilitation of lands affected by sedimentary sands left behind by the flood. As the next harvest could compensate for the loss of crops, no money was paid out for this. Moreover, the funds were meant to be given to poor people in the first place, as they were unable to bear their own loss.

Judging from the very detailed account which was published by the committee at a later date, the money had indeed been distributed according to these criteria. Most of the funds went to the lowest-lying grounds in the river districts, where the water had remained longest and the damage was worst. The contemporaries were so much impressed by the effectiveness of this relief campaign that the campaign became a model for future actions.